

ПРИЛОЗИ

Елена СКВОРЦОВА*

ДЈЕЛАТНОСТ МИНИСТРА СПОЉНИХ ПОСЛОВА РУСКЕ ИМПЕРИЈЕ СЕРГЕЈА ДМИТРИЈЕВИЧА САЗОНОВА ПРЕД ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ

ABSTRACT: During the First Balkan War Minister of Foreign Affairs of Russia S.D. Sazonov spoke for settling issues through seeking compromise solution, non - interference of big powers in conflicts, joining their efforts for sorting out the existing disagreements. In the course of the Second Balkan War he aimed at conciliating the sides. On the eve of War I, Sazonov conducted the policy targeted at entering into alliance with France and Britain. During the Austria-Serbia conflict he took an initiative position for preventing war.

KEY WORDS: Sazonov, Balkan Wars, the Ambassadors' meeting in London, the Triple Alliance, Antanta, a new Triple Defence Alliance, the Austria-Serbia conflict

Сергеј Дмитријевич Сазонов именован је за министра иностраних дјела Русије у новембру 1910. До тада је стекао значајно искуство радећи седам година после завршетка Александровског лицеја у канцеларији Министарства иностраних дјела. Почев од 1890, четири године је провео у руском посланству у Великој Британији, као други секретар. Десет наредних година био је на служби у руској мисији при Ватикану, а потом је био именован за савјетника посланства у Великој Британији. За шефа руске мисије у Ватикану¹ именован је 1906. године. Дужност помоћника министра спољних послова преузео је 1909, а сљедеће године је постао министар. Именовање С. Д. Сазонова на тако висок положај није изазвало негодовање и зато што је Сергеј

* Аутор је кандидат историјских наука у Историјско-документационом одјељењу МИД-а Русије, Москва.

¹ Игнатјев А. В. *Сергеј Дмитриевич Сазонов*//Вопросы истории, 1996. №9, 25

Дмитријевич био у родбинским везама са П. А. Сталипином, а познавао је и А. П. Извољског из времена рада у Ватикану.

Да би се боље разумио курс спољне политике државе, неопходно је узети у обзир њен економски положај – уколико је она економски снажна. С друге стране, одржавање мира свакако повољно утиче на економију државе.

У првој деценији XX вијека Русија је претрпјела тешке поразе на фронту: пао је Порт-Артур, слиједили су пораз код Мукдене и уништење руске флоте код Цушимае. Руско-јапански рат завршио се тешким условима Портсмутског мировног уговора. После годину и по дана рата, економско и финансијско стање у земљи било је тешко. У држави је растао револуционарни покрет. На избор спољнополитичког курса утицала је и заосталост државног уређења. Многа важна питања зависила су од одлуке једног човјека – цара, а према томе и од његових личних квалитета.

Политика коју је спроводио министар иностраних дјела А. П. Извољски била је политика споразума и балансирања, неопходних за обезбјеђење унутрашње стабилности земље, економски успон и обнову војне моћи. У почетку, С. Д. Сазонов је наставио спољнополитички курс Извољског, иако „није скривао да није волио свог претходника“.² Таква политика објашњава се одсуством искуства С. Д. Сазонова у обављању високорангираних послова, а такође и његовом дугом болешћу и лијечењем у иностранству 1911. године. Министарством је за то вријеме управљао помоћник министра А. А. Наратов, који је био сагласан са мишљењима Извољског који се налазио у Паризу, и продужавао по инерцији да руководи министарством из иностранства.³

Из угла С. Д. Сазонова, у моменту његовог именовања за министра, односи са Италијом били су задовољавајући. Двије земље потписале су споразум у Раконидцеу 1909. године. „Ти односи донијели су одређени облик узајамног признања политичких интереса: Италији – на сјеверноафричку обалу, а Русији на Блиском истоку; ми смо добили могућност да очекујемо даље јачање пријатељских веза са њом, независно од тога што је она улазила у састав нама непријатељског политичког савеза“.⁴ Односи са Француском темељили су се „на непоколебљивим основама уговорних односа, који су показали током 15-годишњег постојања своју цјелисходност и вриједност из угла гледања на гаранције европском миру“.⁵ Био је усвојен курс политичког приближавања Великој Британији. Споразум са Енглеском, потпи-

² Соловьев Ю. Я. *Воспоминания дипломата. 1893-1922.* – Минск, 2003, 251.

³ Исто. 234.

⁴ Сазонов С. Д. *Воспоминания.* – Москва, 1991, 35.

⁵ Исто.

сан 1907, довео је до стварања Антанте у саставу: Велика Британија, Француска и Русија. Њемачка је чинила покушаје да сруши Антанту и франко-руски савез.

Међусобно удаљавање Русије и Њемачке је расло, без обзира на више покушаја да се односи стабилизују (у 1909. години десио се сусрет Николаја II и Вилхема II, у 1910. потсдамски сусрет два императора, у 1912. он је поновљен у балтичкој луци, а 1913. у Берлину). У Потсдаму 1910. године, Сазонов је при првом разговору изјавио да је Русија закључила споразум са Енглеском само ради тога да би избјегла неспоразуме с њом. Али, Русија није намјеровала да подржи Енглеску ако она буде водила непријатељску политику према Њемачкој. Имала је намјеру да одржи са Њемачком добре односе.⁶ Приликом наредних сусрета, Сазонов је примијетио да пријатељски односи Русије са Аустро-Угарском „у садашње вријеме бољи не могу бити“. На Балкану, Русија је намјеровала да одржи status quo.⁷ Њемачка страна била је заинтересована за споразум по коме би се Русија обавезала да не подржава антигерманску политику Енглеске у замјену за обећање Њемачке да неће подржавати Аустро-Угарску, ако она крене путем експанзионистичке политике. Ипак, 28. новембра 1910. Сазонов је одустао од идеје о политичком споразуму двије земље.

Ситуацију на Балкану чинили су сложеном борба малих држава за присаједињење етнички сродних територија и прогерманска оријентација турске владе.⁸ Сазонов је био присталица идеје о повезивању балканских држава и Турске ради противтеже Аустро-Угарској. Основа савеза требало је да буде бугарско-српски споразум потписан 29. фебруара 1912. године. Ипак, бугарско-српски савез био је превасходно усмјерен против Турске. Избјећи војна дејства није било остварљиво.

Како пише у својим успоменама предсједник Савјета министара В. Н. Коковцов, од С. Д. Сазонова је слушао само једно: „Ми можемо бити савршено спокојни; њемачка влада не жели допустити да балканска ватра изазове европски пожар, и потребно је само предузети све мјере како наши домаћи политичари не би увукли нас у било какву словенску авантуру.“⁹

У Првом балканском рату Сазонов се залагао за рјешење питања путем компромиса и уступака, без увлачења великих држава у конфликт, и обједињавање њихових снага ради утицаја на исход насталих проблема.

⁶ *История дипломатии*. Том II, Москва, 1963, 700.

⁷ Исто.

⁸ Игнатъев. А. В., *Вопросы истории*, 27

⁹ Коковцов В. Н. *Из моего прошлого. Воспоминания 1911-1919*. Москва 1991, 135.

Питање територијалног разграничења на Балкану изазвало је жестоку полемику балканских земаља и Турске, а такође и унутар самог балканског савеза.¹⁰

Предлог Сазонова и Поенкареа о разматрању балканских питања на међународној конференцији објелоданио је министар спољних послова Енглеске Греј. Њемачка и Аустро-Угарска изразиле су сагласност с њим. Од децембра 1912. у Лондону су радиле двије конференције: на једној Турска и државе балканског блока, на другој, на састанцима, амбасадори шест великих европских држава.

Аустро-Угарска, не желећи да допусти излаз Србије на Јадранско море нити да Скадар пређе у руке Црне Горе, намјеравала је да претвори Албанију у територију зависну од Беча, и спровела дјелимичну мобилизацију и концентрисала своју војску на границу са Србијом и Русијом.¹¹ Под утицајем С. Д. Сазонова, Србија се повукла. Под притиском Аустро-Угарске и по савјету руске дипломатије, Црна Гора се одрекла освојеног Скадра. Русија је признала аутономију Албаније под врховном влашћу султана и контролом шест држава, а у новембру 1912. проглашена је независност Албаније. Под утицајем Коковцева и Сазонова, цар није прихватио предлог војног министра Сухомлинова да спроведе дјелимичну мобилизацију против Аустро-Угарске, представши само на задржавање демобилизованих војника посљедње године војног рока. У марту 1913. Русија и Аустро-Угарска су се договориле о узајамном одустајању од припремљених војних мјера.¹²

Како је писао Сазонов, „сва штампа престонице националистичког табора, одавно непријатељски расположена према Министарству иностраних дјела, повела је против руске спољне политике гласну кампању, која је била изражена у уличним демонстрацијама, скуповима на којима су држани патриотски говори, којима је тражен рат ради заштите словенских интереса, у ријечи новинских чланака који су окривљивали руску дипломатију готово и за државну издају“.¹³ Разматрајући сложену ситуацију, Сазонов је био принуђен да позове чланове државне Думе, да би их упознао о документима који се односе на скадарско питање.

Напори С. Д. Сазонова у Другом балканском рату били су усмјерени ка стишавању напетости међу земљама. Сазонов је иступио против покушаја Турске да се поново разматрају одредбе Лондонског мировног уговора из 1913.

¹⁰ Мировые войны XX века. Кн.1, 67.

¹¹ Очерки истории министерства иностранных дел России (у наставку Очерки истории...). Том III, 251.

¹² Исто.

¹³ Сазонов С. Д., *Воспоминания*. 87

Дјелатност Сазонова била је усмјерена и на јачање односа са Румунијом која је тежила Тројном савезу. У лјето 1914. дошло је до састанка Николаја II са румунским краљем Карлом I. И Сазонов је посетио Букурешт ради преговора са румунским краљем. Сергеју Дмитријевичу је пошло за руком да привуче Румунију на страну Антанте.¹⁴

Конфликт због односа према мисији Лимана фон Сандерса, упућеног у Турску на челу њемачке војне мисије 1913, изазвао је кризу у руско-њемачким односима и довео до коначне подјеле Европе на два непријатељска табора.

Аутор докторске дисертације о овом питању, А. В. Кузмин, као један од узрока подјеле Европе на непријатељске блокове и почетка свјетског рата оцјењује „тврђ курс С. Д. Сазонова према савезу с Енглеском и Француском.“¹⁵

Сазонов је схватао неизбјежност рата и све више долазио до убјеђења да је Русији неопходно да јача односе са Француском и Енглеском, претварајући Тројни споразум у нови Тројни савез, изграђен као одбрамбени систем. У писму амбасадору Русије у Француској А. П. Извольском од 20. марта /2. април 1914. Сазонов је писао: „У потпуности обезбјеђујући међународни положај Русије, Француске и Енглеске, такав савез због одсуства завојевачких намјера код именованих држава неће угрожавати било кога, већ ће се јављати као бољи гарант очувања мира у Европи.“¹⁶ Ипак, такав савез до почетка рата није био створен. Ако је са Француском 1912. била потписана Поморска конвенција, њени односи са Енглеском само су почињали да јачају и њена позиција је остајала у потпуности нејасна.

У вези са јачањем затегнутости између Аустро-Угарске и Србије, Сазонов је почетком јула 1914. обавио разговоре са предсједником Француске и предједником Савјета министара Француске. Резултат преговора је био потврда Француске да ће испунити своје савезничке обавезе у случају рата с Њемачком.¹⁷ На дан објаве рата и почетка војних дејстава Аустро-Угарске против Србије 15/28 јула 1914, „француски амбасадор, по налогу своје владе, изјављује министру иностраних дјела о пуној спремности Француске да, ако се укаже потреба, испуни своје савезничке обавезе“.¹⁸

¹⁴ *Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств. 1878-1917гг. (далее: Международные отношения...)* – Серија III. Том I, 384-392.

¹⁵ Кузьмин А. В., *С. Д. Сазонов во главе Министерства иностранных дел России: 1910-1916. г.*

¹⁶ *Международные отношения ...* Сер. III. Том II. 176

¹⁷ *История дипломатии, Том II.-С.786*

¹⁸ *Международные отношения...Т.V,182.*

Сазонов је био дубоко убијеђен да ће изјаве о солидарности Русије, Енглеске и Француске „подстаћи Њемачку да утиче на аустро-угарску владу у смислу њених примјеренијих захтјева, захваљујући чему би се јавила могућност за налажење излаза из створене опасне ситуације“¹⁹ и на тај начин, може бити и заувјек, а у крајњем случају за цијелу годину, био би одложен моменат расплета између два супротстављена табора на која је била подијељена Европа“.²⁰ Послије ултиматума Србији, Сазонов је молио амбасадоре Француске и Енглеске „да хитно предају њиховим владама његову молбу да што прије израде заједно са њим заједнички план дејстава“.²¹ Амбасадора Велике Британије у Русији Џ. Бјукена упознао је о споразуму двије владе, постигнутим у вријеме посјете Поенкареа. Ипак, Велика Британија се није придружила.²² Сазонов је рачунао на брзу изјаву владе Велике Британије о солидарности са Русијом и Француском. У телеграму амбасадору Велике Британије Бекендорфу од 12/25 јула Сазонов је написао да „при садашњем обрту послова првостепени значај добија тај став који заузме Енглеска. Док још има могућности да се избјегне европски рат, Енглеској је лакше, него другим државама да изврши ... утицај на Аустрију, јер у Бечу њу сматрају најнепристраснијом и зато су њен савјет више спремни да послушају. На жалост, по информацијама које имамо, Аустрија је на почетку свога наступа у Београду сматрала да има право да се нада да њени захтјеви неће наићи на противљење Енглеске, и тим очекивањима било је до извјесног степена условљена њена одлука. Зато је сасвим пожељно да Енглеска јасно и чврсто учини да се разумије да она осуђује ничим оправдане околности и крајње опасан за европски мир начин понашања Аустрије, тим више што би она могла лако остварити мирним путем те своје захтјеве који су правно основани и у складу са достојанством Србије“.²³ У том писму, Сазонов је изражавао наду да ће у случају усложњавања ситуације Енглеска брзо стати на страну Русије и Француске.²⁴ У разговорима с амбасадором Велике Британије Џ. Г. Кененом, он је убјеђивао Велику Британију да изјаву о солидарности са Русијом и Француском. Ипак, напори руске дипломатије нијесу дали жељене резултате.

У аустро-српском конфликту руска дипломатија је заузела активну позицију. С. Д. Сазонов је предложио, а Савјет министара одобрио предлог: „ступити у везу с кабинетима великих држава у циљу

¹⁹ Сазонов С.Д. *Воспоминания*. 220.

²⁰ Там же. С.217.

²¹ *Международные отношения...* Том.V.45-46.

²² *Очерки истории...* Том,III.-С.255.

²³ *Международные отношения...* Сер III. Том V.65.

²⁴ Исто,66.

подстицања Аустро-Угарске, да би она продужила Србији рок за одговор, и дати савјет Србији, ако се она не може одупријети продору аустријске армије, да не предузима противдејство њеном продору, већ да изјави да Србија прави уступак сили и препушта своју судбину рјешењу великих држава.²⁵ Министри Сазонов и Греј били су једини у предлагању посредништва четири незаинтересоване државе: Енглеске, Француске, Њемачке и Италије у разрјешењу кризе.

Ипак, тај предлог је био одбијен. Покушавајући да избјегне рат, Сазонов је чак премашио своја пуномоћја у разговору 17/30 јула са амбасадором Њемачке Пурталесом, предложивши „да се зауставе војне припреме као одговор на одустајање Аустро-Угарске од угрожавања државне независности Србије, показујући јој са своје стране потребу брзог прекиду њених започетих војних дејстава и демобилизације на руској граници.“²⁶ Њемачка је оцијенила тај предлог неприхватљивим за Аустро-Угарску. Затим је тај предлог био измијењен од министра иностраних послова Велике Британије Е. Греја, допуштајући привремено заузимање дијела српске територије од аустријске армије. Греј је захтијевао од Аустро-Угарске само премјештање правца продора њене војске и ослањао се на рјешење држава о питању задовољења аустријских захтјева под условима очувања суверенитета и територијалне неприкосновености Србије. Сазонов је био принуђен да пристане на такав предлог.²⁷ Конфликти између Србије и Аустро-Угарске избијали су и раније, али је или Русија убјеђивала Србију да одступи, или је Њемачка заустављала Аустро-Угарску.

После објаве рата Србији, Савез министара, уз предсједавање императора Николаја II, донио је одлуку да се приступи брзој мобилизацији четири војна округа. Указ о мобилизацији био је обнародован 16/29 јула. Сазонов је уложио не мале напоре да би убједио Николаја II да изда указ о општој мобилизацији и навео упорност њемачког амбасадора грофа Пурталеса у тражењу прекидања мобилизације руске армије.

Иступајући на засједању државне Думе 26. јула 1914, С. Д. Сазонов је детаљно објаснио да би, ако се сагласи са ултиматумом: „Србија постала вазал Аустрије. Било би очигледно да би наше неукључивање значило не само одустајање од вјековне улоге Русије као заштитнице балканских народа, него и признање да су воља Аустрије и Њемачке која стоји за њеним леђима закон за Европу. Са тим се нијесмо могли сагласити ни ми ни Француска ни Енглеска. Не мање од нас, наши одважни савезници улагали су своје напоре ради учвршћивања мира у Европи. Наши непријатељи су направили грешку тумачећи те напоре као израз

²⁵ Исто, 39.

²⁶ Сазонов С.Д. *Воспоминания*.239.

²⁷ Исто, 255.

наше слабости, и последије изазова баченог Аустрији, Русија није пропустила ни један покушај који би могао довести до мирног рјешења конфликта. У том правцу били су часно и до краја исцрпљени сви сви наши и напори наших савезника²⁸.

Сазонов је 27. јула 1914. иницирао питање придруживања Енглеске обавезама Русије и Француске, сходно савезничком договору од 23/5. септембра који су у Лондону утврдили амбасадор Русије у Великој Британији, министар иностраних послова Велике Британије. Е. Греј и посланик Француске у Великој Британији, када је била потписана конвенција о незакључивању сепаратног мира.²⁹ Касније су се придружили Јапан и Италија.

У закључку, примијетићемо да је заштравање противрјечности међу водећим земљама (крајем 1913-1914) довело до ситуације из које је једини излаз био рат. Руска дипломатија је одустала од политике уступака централним државама, али узевши курс јачања односа с Француском и Енглеском, С. Д. Сазонов није могао осигурати подршку Енглеске француско-руском савезу у случају рата са Њемачком и Аустро-Угарском. Руска дипломатија је предузела све мјере како до рата не би дошло. Ипак, рат је почео, али је С. Д. Сазонов показао да су Њемачка и Аустро-Угарска биле нападајућа страна, која је разрушила крхки мир.

Jelena S. SKVRCOVA

ACTIVITIES OF SERGEY DMITRIYEVITCH SAZONOV,
THE MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN
EMPIRE, BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Summary

The Russian diplomacy, having waved the policy of concessions to the Central Powers, took a course towards strengthening of its relations with France and Great Britain. However, in spite of all his efforts, Mr. S.D.Sazonov failed to enlist Britain's support of an alliance between France and Russian in case of a war against Germany and Austria-Hungary. The Russian diplomacy has done its best to avert the war.

²⁸ Государственная Дума. Четвертый созыв. Стенографический отчет заседания Государственной Думы, созванной на основании Высочайшего Указа Правительствующему Сенату от 20 июля 1914 г.

²⁹ *Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917.* 425.